

Paweł Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*

Anarchizm, postawę potocznie często kojarzoną jako afirmację bezładu i chaosu, można w dużym skrócie zinterpretować jako zjawisko kontestujące przyrząd i władzę, zaś wynoszące na piedestał ideę niczym nieskrępowanej wolności. Badania naukowe anarchizmu znalazły swoje odzwierciedlenie w stosunkowo bogatej literaturze, zarówno zagranicznej, jak i polskiej, jednak dotąd dominowało piśmiennictwo obejmujące dawniejsze jego dzieje. Niewiele natomiast ukazało się nowszych polskich autorskich publikacji zwartych, obejmujących badania anarchizmu już po zakończeniu zimnej wojny, ergo w jego aktualnym wymiarze, w dobie nowych wyzwań społecznych w warunkach globalizacji. Zaliczyć do nich wypada prace takich autorów, jak: Radosław Antonów (*Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku*, Wrocław 2004) czy Paweł Malendowicz (*Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007). Ten drugi autor, od lat specjalizujący się w eksploracji różnych ruchów społecznych, w szczególności zaś właśnie anarchizmu, dokonał pionierskiej rekapitulacji tegoż fenomenu w dwóch ostatnich dekadach, tj. 1991–2010.

Wartością omawianej pracy jest ujęcie anarchizmu w okresie nasilenia się zjawisk związanych z globalizacją, któ-

rej znaczącą cechą jest „skrócenie” czasu i przestrzeni. Autor dąży do wyjaśnienia, w jaki sposób anarchizm dostosowuje się do nowych warunków oraz jakie cele stawia sobie na przełomie wieków. I wypada przyznać, że nie jest to zadanie łatwe ze względu na znaczącą dyferencjację tego środowiska, wymykającego się przecież łatwej klasyfikacji, tym bardziej że często unikającego wpisywania się w ramy instytucjonalne.

Paweł Malendowicz podejmuje się prób odpowiedzi na liczne pytania związane z umiejscowieniem ruchu anarchistycznego na przełomie wieków. Stara się m.in. rozstrzygnąć kwestie potencjalnych aliansów ruchu anarchistycznego, dochodząc do interesujących i pozornie zaskakujących niekiedy wniosków, np. o pewnym wspólnym mianowniku łączącym anarchizm i nacjonalizm (krytyka globalizacji), zatem ruchów na pierwszy rzut oka stojących w ostrej opozycji. Z drugiej zaś strony potencjalny „sojusznik”, jakim wydawałby się liberalizm ze względu na afirmację wolności, staje się przedmiotem krytyki anarchizmu, eksponującego w liberalizmie wątki ekonomiczne, zwłaszcza znaczenie korporacji transnarodowych, z czym anarchizm nie może się pogodzić. Zagadnienia powyższe są kanwą pierwszego rozdziału rozprawy (*Interpretacja anarchizmu w odczuciu przemian globalizacyjnych*).

O ile w pierwszym rozdziale rozprawa koncentruje się na zagadnieniach głównie teoretycznych, o tyle w drugim przybliżona zostaje działalność i propaganda

ruchu anarchistycznego. Wartościowym zabiegiem jest wskazanie różnic w jego rozwoju w krajach Starego Kontynentu. Dokonano tu podziału na „stare” (przedwojenne i powojenne) demokracje (m.in. Beneluks, Francja, Wielka Brytania oraz Włochy i RFN), państwa zachodnioeuropejskie, które przeszły drogę od autorytaryzmu ku demokracji (Hiszpania, Portugalia, Grecja) i – co szczególnie interesujące z polskiej perspektywy – grupę państw Europy Środkowo-Wschodniej. Osobnym przypadkiem jest – według interpretacji autora – Rosja, w której powrót nastrojów nacjonalistycznych dość szybko przyczynił się do osłabienia kiełkującego anarchizmu, choć nie całkowitego jego zdławienia. Imponująco przedstawia się wyliczenie grup anarchistycznych w kilkudziesięciu państwach Europy i byłego Związku Radzieckiego – autor sięgnął nawet do odległego Kazachstanu. Nie unikały one okazji do współpracy, w rozprawie naświetlone zostały zatem tendencje integracyjne ruchu, jego wspólne działania godzące w negatywne przejawy globalizacji czy różnego rodzaju aktywność odnosząca się do konkretnych problemów lub okazjonalnych akcji. Wśród nich wypada wymienić działania antymilitarne, pomoc imigrantom i bezdomnym, protesty przeciwko budowie autostrad w określonych lokalizacjach, akcje antyfaszystowskie, proekologiczne i inne. Szczególna uwaga została poświęcona zjawisku budowania specyficznych wspólnot, czyli squatów. Stanowiły one nie tylko alternatywne wobec tradycyjnych formy zbiorowego życia, odrzucające wszechobecne wzorce materialistyczno-konsumpcyjne, lecz również rozsądnie akcje charytatywnych i kulturalnych, takich jak koncerty, wystawy czy wykłady. Represyjne podejście władz do squatów prowadziło do prób ich likwidacji, która wywo-

ływała opór ich mieszkańców i sympatyków. Z czasem jednak wzrastała akceptacja dla nich jako elementu przestrzeni miejskiej. Imponująco prezentuje się zestawienie tego typu placówek w całej Europie. W Polsce wyróżnione w rozprawie zostały w szczególności poznański Rozbrat, gdańska Rzeźnia, wrocławski Rejon i kilka innych.

Aktywność przejawiająca się w czynnych akcjach ruchu anarchistycznego była elementem umacniającym eksponowanie głównych problemów społecznych z jego perspektywy. Rolę taką pełniły również publikacje – początkowo o ograniczonym zasięgu i nakładzie, z czasem rosnącym, by w dobie Internetu móc docierać do szerszych kręgów odbiorców. Przekaz elektroniczny skutecznie zmarginalizował drukowaną prasę, stając się podstawową formą obiegu informacji i platformą krzewienia ideologii ruchu anarchistycznego.

Szczególną uwagę przyciągają rozważania odnoszące się do problemów, przed jakimi stoi współczesny ruch anarchistyczny. Z badań Pawła Malendowicza wynika, że jednym z wiodących jest niska liczebność, szczególnie zaś słaba siła przyciągania wśród osób urodzonych po zimnej wojnie. Uzasadnione jest w tym momencie pytanie, czy wartości materialne i konsumpcjonizm będą petryfikować taki stan rzeczy, czy może jednak przesyt tymi wszechobecnymi wzorcami stanie się bodźcem do ucieczki od nich i wyboru alternatywnych postaw życiowych?

Wśród istotniejszych problemów współczesnego anarchizmu – w interpretacji autora – pojawia się także kwestia zdefiniowania własnej tożsamości w ruchu antyglobalizacyjnym, w którym na pierwszy plan wysunęła się krytyka korporacji transnarodowych i neoliberalnych recept uzdrowienia gospodar-

ki. Prowadziło to do zepchnięcia w cień tradycyjnego postulatu anarchizmu, czyli bezwzględnej afirmacji wolności. Podobnie odseparowanie „czystego” anarchizmu od typowego młodzieńczego buntu wydaje się kolejnym dylematem. Jest nim również znaczna atomizacja ruchu, mimo wcześniej wspomnianych tendencji integracyjnych czy gestów solidarnościowych, czy też np. uleganie obecnej współcześnie tendencji do swoistej tabloidyzacji przekazu. Paweł Malendowicz zwraca również uwagę na deficyt liderów we współczesnym europejskim ruchu anarchistycznym młodszej generacji, *ergo* wybijających się postaci, które mogłyby wziąć na siebie rolę ideologicznych interpretatorów anarchizmu, a tym samym nieco go „spersonifikować”, na wzór XIX-wiecznych prekursorów ruchu – Proudhona, Bakunina czy Kropotkina.

Nawiązanie do powyższych myślicieli stanowi punkt wyjścia trzeciego rozdziału (*Anarchizm jako myśl epigonów i twórców nowych koncepcji społeczno-politycznych*). Jego zasadniczą treścią jest obszerna analiza najważniejszych nurtów anarchizmu. I tak anarchokomunizm zmierza do bezpieczeństwa stanu stosunków społecznych opartych na demokracji bezpośredniej i kontroli pracowniczej. Alternatywizm z kolei zasadza się na kreowaniu pluralizmu społecznego i budowie wolnościowych wspólnot, jednak w obrębie państwa. Anarchizm insurekcyjny (insurekcyjizm) kładzie szczególny akcent na metodę – tj. przemoc, spontaniczność i niechęć do form instytucjonalnych, platformizm zaś na teoretyczną unifikację ruchu i zjednoczenie jego wysiłków. Synteza postulatów wolności i ekonomicznej emancypacji klasy robotniczej to z kolei oś przewodnia anarchosyndykalizmu. Wyrażone piętno na ruchu odcisnęły także eko-

logiczne, feministyczne, rozmaite narodowe czy nawet regionalne jego nurty. Wartościowym uzupełnieniem rozdziału są refleksje wokół duchowego wymiaru anarchizmu czy jego przełożenie na zjawisko kontestacji młodzieżowej, wyrażającej się m.in. w tekstach utworów muzycznych.

W ostatnim rozdziale (*Krytyka globalizacji w świetle anarchistycznej idei wolności*) autor powraca do pierwotnej idei, stanowiącej w zasadzie kamień węgielny anarchizmu, tj. postulatu wolności. Zostaje on omówiony na tle krytyki anarchizmu m.in. wobec współczesnej demokracji parlamentarnej, oznaczającej scedowanie na przedstawiciela swojej woli, *ergo* ograniczenie wolności. Zaprzeczeniem ideału demokracji w interpretacji anarchizmu jest także system instytucjonalny Unii Europejskiej. Ostrze dzisiejszego anarchizmu wymierzone jest również w militarizm, współczesny kapitalizm prowadzący do głębokich nierówności społecznych, kulturą uniformizację, zinstytucjonalizowaną religię czy systemy edukacyjne.

O ogromie pracy włożonej w przygotowanie rozprawy świadczy obszerna bibliografia, zawierająca liczne źródła, pamiętniki, odwołania do korespondencji, wywiadów, zbiorów publikacji, prasy, książek i broszur nieperiodycznych, druków ulotnych, stron internetowych, opracowań itd. Ze względu na specyfikę środowisk anarchistycznych siłą rzeczy ich opis bibliograficzny często odbiega od tradycyjnego (częstym zjawiskiem jest brak roku czy miejsca wydania). Dodatkową wartością publikacji Pawła Malendowicza jest fakt, że swoich badań nie ograniczył do czysto akademickiego wymiaru, lecz dotarł także do wielu uczestników ruchu anarchistycznego, przeprowadzając bezpośrednie rozmowy, dzięki czemu mógł zrzucić okowy teoretyczne-

go dystansu do obiektu badań. Wypada zrekapitulować, że postawione przez autora na wstępie liczne pytania badawcze znalazły swą odpowiedź w tej obszernej rozprawie, wnoszącej kapitalny wkład w eksplorację anarchizmu i porządkującej wiedzę na jego temat w dobie globalizacji.

■ *Michał Kosman*

Sprawozdanie z II Konferencji Naukowej: Z dziejów anarchizmu. W dwustulecie urodzin Michaiła Bakunina (Szczecin, 29–31 maja 2014 r.)

W dniach 29–31 maja 2014 r. w Szczecinie odbyła się II Konferencja Naukowa pt. „Z dziejów anarchizmu”. Konferencja zorganizowana została przez Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego w dwustulecie urodzin Michaiła Bakunina – myśliciela anarchistycznego oraz protagonisty ruchu anarchistycznego działającego na przełomie lat 60. i 70. XIX w. Konferencja trwała trzy dni. Jej uczestnikami byli uczeni z ośrodków naukowych z kraju (Warszawa, Wrocław, Opole, Toruń, Szczecin, Łódź, Białystok, Kraków i Bydgoszcz) i zagranicy (Rosja). Była ona kontynuacją refleksji czynionych podczas konferencji w Pobierowie w 2010 r. pn. „Z dziejów polskiego anarchizmu”. Pokłosiem tej konferencji było wydanie w 2011 r. książki pt. *Studia z dziejów polskiego anarchizmu* pod redakcją Eryka Krasuckiego, Michała Przyborowskiego i Radosława Skrzyckiego.

Konferencja rozpoczęła się wykładem wprowadzającym dr. Antoniego Kamińskiego z Wyższej Szkoły Bankowej we

Wrocławiu, który przeprowadził analizę aktualności myśli Michaiła Bakunina. W pierwszym dniu obrad organizatorzy zaplanowali jeszcze wystąpienia dr. Iwana Aładyszkiina reprezentującego Sankt-Petersburski Państwowy Uniwersytet Politechniczny z referatem pt. *O ludzkich oczywistościach: Max Stirner i Michaił Bakunin*, dr. hab. Piotra Laskowskiego reprezentującego Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego z referatem pt. „*Jedyny wybitny polski bakuninowiec*”. *Notatki na marginesie historii pewnego nieporozumienia*, dr. Pawła Talerova reprezentującego Narodowy Uniwersytet Badawczy Wyższej Szkoły Ekonomii z Sankt-Petersburga z referatem pt. *Burżuazyjni liberalowie przeciwko anarchizmowi Michaiła Bakunina (analiza liberalno-burżuazyjnej krytyki T.G. Masarika i I. Berlina wobec poglądów anarchistycznych M.A. Bakunina*, Katarzyny Dudy z Uniwersytetu Opolskiego z referatem pt. *Żelazne prawo oligarchizacji w doktrynie Michała Bakunina* oraz dr. Aleksieja Garjawina reprezentującego Sankt-Petersburski Państwowy Uniwersytet Rolniczy z referatem pt. *Kwestia rolniczo-chłopska w myśli M.A. Bakunina*. Ta część obrad zwieńczona została dyskusją, która przedłużyła się do późnych godzin wieczornych.

Drugi dzień konferencji rozpoczął się wystąpieniem Marka al Sofija Han Ardabili reprezentującego ośrodek naukowy w Toruniu pt. *Bakunin i insurekcyjność*. W tym interesującym poznawczo referacie autor starał się dokonać eksplanacji terminu *insurekcyjność* w duchu myśli bakuninowskiej. Ważnym dla wypełnienia luki w badaniach nad anarchizmem było wystąpienie Michała Przyborowskiego ze Szczecina, który przeanalizował myśl i działalność Bakunina jako punkt odniesienia w dzia-